

Kunnskapsdepartementet

Deres ref 22/5025
Vår ref. 176/24/50/TIH
Sted Oslo
Dato 2. mai 2024

NIKUs innspill til arbeidet med melding til Stortinget om forskningssystemet

Norsk institutt for kulturminneforskning takker for invitasjon til å komme med skriftlig innspill. Vårt innspill tar utgangspunkt i forskningssystemet slik det ser ut fra vårt ståsted som Norges eneste frittstående forskningsinstitutt innenfor humaniora. NIKU er en relativ liten aktør i instituttsektoren, med anvendt forskning som hovedformål, og med forvaltningen som viktigste målgruppe.

Offentlige forskningsmidler må brukes bedre og mer effektivt for å løse de store, tverrsektorielle samfunnsutfordringene. Instituttsektoren er bygd opp for å dekke behovet for anvendt kunnskap i forvaltning og næringsliv, og står i en særstilling for å kunne levere samfunnsrelevant og etterspurt kunnskap. Det har lenge vært et mål å sikre en sterk og levedyktig instituttsektor – og det har blitt slått fast at rammebetingelsene må tillate instituttene «rom for fornyelse og oppbygging av langsiktig, strategisk kompetanse slik at de kan møte endrede behov i samfunns- og næringsliv og hevde seg i den økende internasjonale konkurransen» (St.meld. nr. 20 (2004-2005) *Vilje til forskning*). I samme stortingsmelding ble det pekt på at instituttsektoren er et fortrinn for norsk forskning, og at dette fortrinnet bør utnyttes bedre. Men lite har skjedd.

For NIKUs del har rammebetingelsene for forskningen blitt dårligere de siste årene. Forskningsinstituttene i Norge er underfinansierte, med lave grunnbevilgninger i kombinasjon med en statlig sterk tro på å sette utredninger og forskning ut på anbud. Mulighetene for øvrig forskningsfinansiering (gjennom Forskningsrådet) har for høye omkostninger og er for uforutsigbar for et institutt som NIKU. Konkurransen innenlands om forskningsmidler, men også i oppdragsmarkedet, er svært krevende med en UH-sektor som har svært høy grad av basisfinansiering.

NIKUs overordnede oppfatning er at forskningssystemet må innrettes slik at eksistensgrunnlaget til mangfoldet av institusjoner opprettholdes. Små, spesialiserte institusjoner kan ha en viktig funksjon for å forsyne samfunnet med kunnskapen det trenger. Mangfoldet er viktig for å bygge opp under kunnskapsberedskap og for å sikre samfunnet tilgang til relevant kunnskapsgrunnlag for å løse samfunnsutfordringer. Dette er særlig viktig i en tid der det er mer avgjørende enn noen gang å bygge opp under samfunnets tillit til forskningen og en opplevelse av at forskning har relevans for hele samfunnet.

NIKU har kompetanse og kapasitet til å bidra til å løse sentrale samfunnsutfordringer innen vårt kompetansefelt, og har potensial til å gi forvaltningen kunnskapsgrunnlag til å løse sine oppgaver på en bedre og mer effektiv måte. Dessverre er dagens forsyningssystem innrettet slik at dette potensialet bare i begrenset grad realiseres, med vår marginale basisfinansiering og ellers svært begrensede muligheter til å finansiere anvendt forskning innen vårt felt.

I diskusjonen om forskningssystemet så langt etterlyser NIKU nytenkning om hvordan forskningssektoren bedre og mer effektivt kan levere samfunnsrelevant og etterspurt kunnskap. For å realisere instituttsektorens potensial på dette området, må det etableres virkemidler som kan gjøre det mulig å respondere på kort varsel når nye kunnskapsbehov gjør seg gjeldende, og for å sikre langsiktig oppbygging av kompetansen samfunnet trenger. En finansieringsordning som er fleksibel, ubyråkratisk og som sikrer tett dialog mellom forvaltning/oppdragsgiver og forskningsinstitusjon, vil kunne styrke sektorens muligheter til å understøtte en kunnskapsbasert forvaltningspraksis og samfunnsutvikling.

Nedenfor følger kortfattede innspill etter spørsmålene som ble stilt i departementets invitasjon til innspill:

DEL 1: Fem områder det for hvert område spørres om a) hva som bør gjøres, hvilke tiltak som er aktuelle? Og b) Om det er pågående arbeid eller gode eksempler KD bør vite om.

1. Et gjennomgripende teknologiskifte må bygge løsninger for våre største samfunnsutfordringer

NIKU vil påpeke hvor viktig det er å fleksible ordninger for investeringer i teknologisk infrastruktur for å møte raskt skiftende behov og nye behov som dukker opp ettersom den teknologiske utviklingen gjør fremskritt. Hele bredden av forskningsinstitusjoner må ha tilgang til offentlig finansiert infrastruktur, og dette må gjøres på en måte som

sikrer reell tilgang. For små institusjoner med begrensede muligheter til å gjøre egne investeringer, er slike innretninger særlig viktige.

- Nasjonale løsninger for lagring av digitale forskningsdata må prioriteres. Slike løsninger bidrar til å sikre tilgjengelighet til data etablert med offentlig finansiering og legger til rette for etterprøvbarhet og delingskultur.
- Det må legges til rette for at data fremskaffet gjennom offentlig finansiert forskning gjøres reelt tilgjengelig
- Små aktører må sikres tilgang til digital infrastruktur
- Behov for fleksible ordninger for investering i digital infrastruktur
- Behov for retningslinjer og felles systemer for bruk av KI
- Felles tjenester knyttet til bibliotek og tidsskriftabonnementer bør videreutvikles. Dette er viktig for små aktører, og felles tjenester kan bidra til kostnadseffektivitet.

2. En ny geopolitisk situasjon krever skarp prioritering og sivile- og militære samarbeidsløsninger

Den nye geopolitiske situasjonen aktualiserer behovet for styrking av humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning. Humanistiske og samfunnsvitenskapelige perspektiver er viktige når situasjonen krever ny tenkning på vårt verdensbilde og hvilke verdier og normer som råder i samfunnet. Disse fagkretsene kan bidra med tilstedeværelse uten å skape økt spenningsnivå, og kan dessuten være nyttige for å gjenoppta internasjonalt kunnskapssamarbeid med Russland og som del av avspenning. Nordområdene er et særlig aktuelt eksempel.

- Nasjonale oppgaver bør brukes for å fremme samhandling mellom sivile og militære samarbeidsløsninger.
- Nordområdepolitikk bør sørge for midler til slikt samarbeid. Framsenteret i Tromsø er et verktøyskrin for å få omsatt dette i praksis. Allokert oppgaver og ressurser dit.

3. Kunnskap må tas raskere i bruk

NIKU mener et hovedperspektiv for videreutvikling av det norske forsyningssystemet burde være å ruste systemet til å støtte opp under forskning som bidrar til å løse sentrale samfunnsutfordringer. Dette er en svakhet ved dagens innretning av systemet. Den tunge vekten som i dag legges på forskningskvalitet må balanseres med dreining mot mer vekt på nytteverdi for samfunnet. Systemet må gi sterkere

insentiver og skape flere muligheter for å bygge et større kunnskapsgrunnlag for samfunnsutviklingen.

Instituttsektoren har stort potensial som verktøy for å frembringe samfunnsrelevant kunnskap som kan tas raskt i bruk. Men det betinger at forskningsinstituttene gis muskler til å være robuste kunnskapsmiljøer med forutsigbare rammebetingelser, som har rammer til å levere kunnskapssynteser og til å etablere forskningsmiljøer med kontinuitet over tid. I dag brukes for mye av forskningskapasiteten til å søke midler, levere avgrensede empiriske undersøkelser og andre kortsiktige prosjekter. Kontinuitet og styrke betinger bedre rammevilkår.

- Sterkt behov for å ruste forskningssystemet til å løfte forskning som løser samfunnsutfordringer. Vi trenger et nytt virkemiddel som kan finansiere slik forskning på en fleksibel måte uten store omkostninger knyttet til søknadsprosesser.
- Instituttsektoren har stort potensial til å produsere kunnskap rettet mot samfunnsutfordringer som raskt kan tas i bruk. Forsyningssystemet bør justeres for å utnytte kunnskapspotensialet hos instituttsektoren – i det minste bør det tas grep for at konkurransen om forskningsmidlene kan skje på likere vilkår for UH- og instituttsektoren.
- Mye empirisk forskning får aldri den virkningen den kunne fått. Det er behov for ordninger som finansierer syntetiserende forskning som sammenstiller empiri og legger til rette for at kunnskapen tas i bruk.
- Største utfordring er NFRs sterke fokus på excellence. Samfunnseffekt må vurderes høyere. *Horisont Europas* pilar 2, med arbeidsprogram som sikrer både forutsigbarhet, forankring og medvirkningsmulighet, og favner om et bredt spekter av samfunnsbehov, er et godt forbilde for å oppnå dette.
- Identifisering av kunnskapsbehov. Kunnskapsbehov må systematiseres og koordineres, og kanaliseres gjennom forsyningssystemet. Dette er essensielt for å kunne sette oppgaveløsningen i fokus.
- Økt satsning på nasjonale oppgaver kan være en vei mot å oppnå kunnskap som kan tas raskt i bruk.
- Mulighetene for forskning basert på samarbeid med samfunns- og næringsliv bør styrkes. Det er behov for tilstrekkelig forutsigbarhet til å ha rom for å etablere samarbeid og involvere samfunns- og næringsliv i startfasen når ny forskning skal initieres.

4. Oppdragsmarkedet og etterspørselsdrevet forskning

I oppdragsmarkedet er koblingen mellom forskningen og kunnskapsbehov i næringsliv og offentlig sektor tett. Forsyningssystemet bør legge til rette for å styrke oppdragsmarkedet – både på tilbuds- og etterspørselssiden.

- Rammebetingelsene for instituttsektoren er en utfordring for NIKUs deltakelse på oppdragsmarkedet. Oppdragsforskningen i dag til dels rettet inn mot å dekke opp for øvrig forskningsaktivitet som er underfinansiert-/mangler finansiering. Dette er en lite bærekraftig situasjon.
- Bestillerkompetanse hos forvaltningen bør styrkes. Dette er avgjørende for at kunnskap hos sektoren skal kunne tas i bruk. Forvaltningen må identifisere kunnskapsbehov og bruke forskningsmiljøene til å dekke behovene. Forvaltningen må etterspørre syntetiserende forskning som er egnet til å skape et bedre kunnskapsgrunnlag for beslutningstaking og langsiktig utvikling – ikke kun bestille avgrensede empiriske undersøkelser.
- Forvaltningen bør bruke instituttsektoren i stedet for å bygge ut intern forsknings-/analysekapasitet – dette vil bidra til langsiktig opprettholdelse/oppbygging av relevante og robuste kompetansemiljø.

5. Behovet for tverrsektoriell samordning øker

Det er behov for koordinering og bedre ansvarsfordeling mellom UH- og instituttsektoren for å utnytte forskningsressursene bedre.

- Og den beste måten staten kan fremme samarbeid på, er å definere oppgaver og tildele dem samlet til flere institutter.
- Omprioritering av forskningsmidler bør innebære høyere prioritering av anvendt forskning/forskning som løser samfunnsproblemer – grunnforskning kan i større grad utføres med grunnbevilgning.
- Sektorprinsippet – slår uheldig ut i noen sammenhenger, og er en hindring for tverrsektorielle perspektiver.
- Behov for overordnet grep på hvordan forskningen kan løse samfunnsutfordringer. Politiske mål og samfunnsbehov må i større grad kanaliseres gjennom forskningssystemet.

Del II: Andre tema som FFA mener bør behandles i stortingsmelding om forskningssystemet

- Rammebetingelsene for instituttsektoren må styrkes. NIKUs rammebetingelser – som et lite forskningsinstitutt innenfor et fagfelt med trange rammer, men som leverer viktig kompetanse for samfunnet – tilrettelegger i liten grad for at kunnskapspotensialet tas ut.
- Kunnskapsberedskap: systemet må gi grunnlag for å opprettholde smale kunnskapsfelt for å svare på samfunnets kompetansebehov nå eller i fremtiden.
- Grunnbevilgning til forskningsinstituttene: Rammene er for små og tildelingspraksis skaper skjevheter. Samfunnets fremtidige kunnskapsbehov bør veie tyngre når sektorens forskning finansieres.
- Systemet for tildeling av grunnbevilgning til forskningsinstitutter er basert på en modell som slår uheldig ut. Resultatindikatorer er et uttrykk for betalingsevnen og finansieringsmulighetene i sektoren instituttet opererer innenfor – ikke samfunnets behov for kompetansen instituttet representerer. NIKU har fått årlige kutt i grunnbevilgningen over mange år uten at vi har fått signaler om at dette er en ønsket utvikling fra sektormyndighetene eller at forvaltningens behov for vår kompetanse er svekket – men fordi våre konkurrenter i vår arena arbeider innen fagfelt med helt andre forutsetninger for forskningsfinansiering. Systemet for tildeling av grunnbevilgning bør vurderes på nytt, og en modell som tar sikte på å dimensjonere grunnbevilgningen for å møte samfunnets kunnskapsbehov og opprettholde kunnskapsberedskap bør utredes.
- Forskningssystemets konkurransearenaer: konkurranse må skje på like premisser. UH-sektorens ressursituasjon og forskjellene i basisfinansiering skaper stor skjevhet (ressurser til posisjonering og søknadsarbeid, administrativ støtte og timepriser). Her vises det til det britiske systemet (UKRI), hvor bidragsfinansiering til universitetene ikke innebærer «dobbelfinansiering» på samme måte som i Norge.

Med vennlig hilsen

Terje Gansum
Administrerende direktør